

MINÄN MONET MAAILMAT

RICHARD ASHMORE & LEE JUSSIM. (edit). **Self and Identity. Fundamental Issues.** Oxford University Press, New York 1997. 242 s.

Identiteetti sen eri ulottuvuuksineen on kiehtonut ihmistä koko 'psykologisen aikakauden'. Silti siitä löydetään ja voidaan ammentaa myös uusia, ajanmukaisia ja provokatiivisiakin oivalluksia ja näkökulmia. Yhdysvalloissa joka toinen vuosi järjestettävä Self and Identity -symposium on kirvoittanut keräämään materiaalia ja näkemyksiä julkaistavaan muotoon – käsillä olevassa vuosikirjassa kohti minän ja identiteetin tieteellisen analyysin toista vuosisataa. Paitsi uusia tutkimustuloksia, teos esittelee eri tutkijoiden näkemyksiä hyvin erilaisissa, mutta ajanmukaisissa ja –kohtaisissa konteksteissa. Merkityksellistä on, että teokseen valitut artikkelit edustavat tieteellistä kenttää varsin laajasti; psykologian, sosiologian ja antropologian perspektiivistä.

Teoksen lähtökohta on esittää vastakkaisuuksia, sekä klassisia että kriittisiä, joiden kautta aktivoidaan lukijan ymmärrystä. Käsitteistöökään ei ole helpoimmasta päästä. Samasta ilmiöstä käytetään eri koulukunnissa eri nimityksiä, ja samaa käsitettä puolestaan monessa eri tarkoituksessa. Identiteetti on myös eri asia, kun sitä tarkastellaan yksilöllisellä tai sosiaalisella tasolla.

Identiteetin tutkimus on täynnä kontrasteja ja kakofoniaa! Minällä on monta eri tehtävää; ammattiin, ihmissuhteisiin, vapaa-aikaan, uskoon, etnisyyteen, oletuksiin, elämäntarinaan jne. liittyen. Kaikissa näissä rooleissa minä on osittain sama, osittain eri, mutta silti todellinen minä. Minästä muodostuu erilainen eri vuorovaikutussuhteissa toisen persoonan toimiessa peilinä, tarkoituksellista tai tiedostamatonta palautetta antaen. Minäkuva on myös ratkaisevassa osassa esimerkiksi monissa mielen tasapainohäiriöissä – ratkaisevammassa kuin vaikkapa tapahtumat. Samoin parisuhteessa käsitys ja mielikuva omasta sitoutuneisuudesta ennustaa sitoutumista todellisuudessa. Paradoksaalista on, että usein minua on juuri se, mitä näen toisissa olevan mutta en itsessäni!

Minään ja sen muodostumiseen ei vaikuta vain vuorovaikutus, vaan myös sosiaalinen konteksti, kulttuuri ja maailman minän ympärillä. Postmodernin ihmisen minä on toisenlainen kuin aikaisempien aikakausien. Monet rakenteelliset ja arvomaailman muutokset, dynaamisuus, liikkuvuus ja globaalistuminen – kaikki muovaavat myös ihmisen minuutta ja sen on muututtava mukana. Mitä monimutkaisemmaksi maailma muuttuu, sen harvinaisemmaksi tulee myös minäkäsityksen yhteneväisyys. Ihminen voi ikään kuin luoda oman historiansa aikana useita identiteettejä. Ihmisen tarina vaihtelee kontekstista riippuen. Identiteetistä itsestään tulee tarina, joka muuttuu kaiken aikaan – tai pikemminkin ihmisen tietoisuus ja suhde identiteettiin muuttuu elämäkokemusten myötä.

Kulttuuriset kriisit pakottavat persoonallisuutta ja identiteettiä laajenemaan, kehittymään ja luomaan uusia ulottuvuuksia. Minästä tulee substantiivin sijasta verbi, prosessi. Siteet menneisyyteen ja tulevaisuuteen heikkenevät ja tärkeäksi tulee 'carpe diem' ja sen myötä myös omista tarpeista huolehtiminen, jopa keskittyminen niihin sekä positiivisessa että negatiivisessakin mielessä. Minä ja koko ihminen yksilöllistyy, mikä tarkoittaa enemmän moninaisuutta kuin yhtenäisyyttä, halusi ihminen sitä tai ei.

Itsepetos on kiinnostava tarkastelukulma minän maailmoissa. Sen valtava voima ja vaikutus on löydetty jo toista vuosisataa sitten. Sekä tosiminällä että valeminällä on sosiaalinen alkuperä. Onko nykyihminen siitä vapaa? Vai kuuluuko valeminä myös ihmisen kehitysvaiheisiin – kuin selviytymisstrategiana? Onko se jopa feminiininen ominaisuus, suorastaan välttämättömyys? Ihminen saattaa tarvita valeminää miellyttääkseen tai vaikuttaakseen toisiin ihmisiin, vaikka se samalla vahingoittaa omaa ydintä – hengenvaarallisestikin. Myös sukupuoliin liittyvät havainnot identiteetistä ja sen muotoutumisesta ovat mielenkiintoisia. Vaikuttaa siltä, että ulottuvuus feminiinisyyden – maskuliinisyyden on monessa suhteessa enemmänkin sidoksissa sosiaaliseen orientaatioon kuin sukupuoliin sinällään.

'Minät ja met', yksilöllinen 'kuka minä olen' - ja kollektiivinen 'keitä me olemme' - identiteetti ovat molemmat sosiaalisia olemukseltaan. Yksilöllinen identiteetti syntyy vastauksena toisten odotuksiin ja kollektiivinen puolestaan juontaa juurensa ryhmässä muodostuneeseen sosiaalisen rakenteen tiedolliseen prosessiin. Minuutta ei ole

olemassa ilman yhteisöä eikä yhteisöä ilman minuutta. Olisi mielenkiintoista laskea kuinka monta identiteettiä minulla onkaan – yhtä monta, kuin on viitekehystä, ryhmää tai yhteisöä joiden käsitys minusta on minulle merkittävä. Ihmisellä on taipumus ja tarve laittaa näitä monia identiteettejään järjestykseen ja myös käyttää niitä ihanteellisen ja odotusarvon mukaisen minän perusteella, joka on myös kollektiivinen ja reflektiivinen tuote. Onko ns. 'yksilön vapaata tahtoa' olemassakaan? Minän sidonnaisuudesta sosiaalisiin rooleihin ovat tutkijatkin montaa mieltä. Lainkaan selvää ei ole, missä määrin ryhmäkäyttäytyminen perustuu rooleihin ja yksilön käsitykseen itsestään ja missä määrin ryhmän sisäisiin asetelmiin ja kollektiiviseen identiteettiin.

Tutkijasta riippuen sosiaalisen identiteetin dynaamisuus vaihtelee rooliajattelusta minäkategoriaan, joka myös muuntuu sosiaalisen kontekstin mukaan. Jotta asia ei olisi liian yksinkertainen, tutkijat esittävät että on eri asia kokea olevansa vaikkapa nainen tai juutalainen kuin kokea olevansa yksi naisista/nainen naisten joukossa tai yksi juutalaisista. Identiteetti vaikuttaa siis olevan myöskin eräänlainen prosessi, jossa minän variaatiot löytävät tarkoituksenmukaisen paikkansa sosiaalisessa todellisuudessa. Kieli on yksi tärkeimmistä symboleista, joiden avulla voi rakentaa sosiaalista identiteettiään, peilata itseään sekä omasta että toisten näkökulmasta.

Sosiaaliset kategoriat, jotka liittyvät usein esim. sukupuoleen tai ovat institutionaalisia ja organisaationaalisia, tuovat oman lisänsä keskusteluun identiteetin monimuotoisuudesta. Tai kysymys siitä, voivatko yksilöllinen ja kollektiivinen minä esiintyä yhtä aikaa.

Ei niin vanhaa ettei jotain uuttakin. Teoksen historiallinen katsaus osoittaa, että identiteetti on ollut tabu ja epäkiinnostava kohde psykologeille, jotka ovat melko myöhään heränneet sen tarkasteluun, verrattuna mm. kirjallisuuden tutkijoihin ja filosofiin. Siellä ovatkin minän tutkimuksen juuret. Historiallisesta perspektiivistä yksi tärkeimmistä oivalluksista minän suhteesta toisiin ihmisiin on ollut reflektion ja kontrollin rinnakkaisuus; minä arvioi ja tarkkailee itseään siten kuin se arvioi ja tarkkailee toisia ja siten kuin toiset arvioivat ja tarkkailevat sitä! Lienee selvää, että psykoterapia ja psykologiset tutkimusmenetelmät ovat merkittäviä saavutuksia

identiteetin historiassa, mutta mullistavaa on ollut myös mielen ja kielen uusien ulottuvuuksien löytäminen.

Minuus rakentuu refleksiivisen tietoisuuden kokemuksesta itsestä fyysisenä organismina, suhteessa toisiin ihmisiin, persoonana ja päätöksiä tekevänä toimijana. Tällaisten identiteetin ulottuvuuksista, yhteiselämästä ja yhteistyöstä, syntyy yhteiskunta, joka määrittelee oikean ja väärän, vapauden ja vastuun rajat sekä antaa fyysisen ja taloudelliseen turvallisuuden. Sosiaaliset muutokset vaikuttavat identiteettiin ja identiteetti muutoiksiin. Myös näkökulmat identiteettiin muuttuvat. Tulevaisuuden haaste niin mielen kuin minän maailmassa on moni- ja poikkitieteellinen tutkimus ja diskurssio.

Erittäin mielenkiintoiseksi teoksen tekee antropologinen, kulttuurisen identiteetin tarkastelu ja tutkimus. Minuus ei siis olekaan vain puhtaasti psykologinen tai sosiaalinen ilmiö. Eikä sen tulkinta ole pelkästään länsimaisen (puhumattakaan amerikkalaisen tutkimuksen dominoivasta vaikutuksesta) käytännön, kielen ja ymmärryksen varassa. Pikemminkin päinvastoin: primitiivisemmissä kulttuureissa moni 'edistyksellinen, länsimainen oivallus' on päivänselvä ja ikaikainen. Yhtälailla kiinnostavaa on, mikä sitten on universaalista minuuden tulkinnassa. Vaikka itse identiteetin tutkimus on varsin teoreettista, on kulttuurinen näkökulma silti oivallinen ja tarpeellinen väline kansainvälistyvässä maailmassa, ihmisten välisessä kommunikoinnissa niin kansojen välillä ja talouselämässä kuin mikrotasollakin, monikulttuurisissa perheissä ja työyhteisöissä.

Historialliset, sosiaaliset ja yhteiskunnalliset muutokset eivät tapahdu jättämättä jälkiään myös minuuteen. Vaikka ihmisen elämä on aina sisältänyt valintoja, on niiden määrä, laatu ja frekvenssi vaihdellut aikakaudesta ja kulttuurista toiseen. Tämän päivän ihmisen elämä on jatkuvia valintoja. Minän suhde ympäristöön on tänä päivänä varsin toisenlainen kuin muutama vuosisata sitten, jolloin ihminen oli huomattavasti sidotumpi mm. paikkaan, aikaan, yhteisöön tai työpaikkaan ja aviopuolisoon.

Ilmeistä on, että varhainen ihminen ei tiedostanut minän olemassaoloa lähestulkoonkaan siinä määrin kuin nykyajan ihminen, joka on 'kehittynyt' sielun

tutkiskelusta, alitajunnan voiman ja merkityksen ymmärtämisestä jatkuvaan reflektointiin. Moraalinkin käsitys on muuttunut. Tiukoista säännöistä ja hyveellisyyden määritelmistä arvoilla on enemmän liikkumavaraa; ihminen on oppinut sietämään moniarvoisuutta ja tilannekohtaista etiikkaa, etsimään oikeita ratkaisuja paremminkin 'omasta itsestään' kuin auktoriteeteista. Moraalin muutoksen myötä myös kontrolli on toisenlainen – kukapa länsimaisessa kulutusyhteiskunnassa pitäisi säästäväisyyttä tai pidättyväisyyttä juurikaan hyveenä, päinvastoin. Voisiko jopa sanoa, että nykyihminen on – ainakin jossakin suhteessa - suvaitsevaisempi? Samalla ihmisestä on tullut narsistisempi ja individualistisempi, jonka valinnoissa korostuu oma hyvinvointi – joskus toisen hyvinvoinnin kustannuksella. Minästä on tullut arvo sinällään – kuten alun perin lienee tarkoitettukin!

Esitetyt tutkimustulokset ovat osin ristiriitaisia, mutta se ei ole välttämättä lainkaan negatiivista. Uusia oivalluksia syntyy usein juuri konfliktien kautta. Onhan teoksen yhtenä tarkoituksenakin paitsi innostaa tutkijoita jatkamaan valitsemallaan tiellä, eritoten provosoida lukijaa 'ajattelemaan itse' ja jatkamaan keskustelua minän huikaisevasta, merkillisestä ja monimutkaisesta maailmasta, jossa on yhtä paljon kysymyksiä kuin vastauksia. Maailmasta, jossa objektiivinen tutkimuskin osoittautuu kyseenalaiseksi ja aikakaudesta riippuvaiseksi. Tässä tehtävässään se onnistuu erinomaisesti.